

Position paper t.b.v. rondetafelgesprek Online Kinderrechten d.d. 2 oktober 2024

Digitalisering is vervlochten met het dagelijks leven van kinderen en jongeren. Toch leren zij niet vanzelf om goed om te gaan met technologie; zij hebben vaardigheden nodig om kritisch en verantwoord te handelen. Dit vraagt om onderwijs in digitale geletterdheid en betrokkenheid van ouders. Dit vereist ook een digitale (onderwijs)omgeving waarin kinderrechten worden beschermd. Deze bescherming is momenteel ondermaats. In deze position paper belicht Kennisnet – de publieke organisatie voor onderwijs en ict – de zorgen toegespitst op onderwijs, met concrete aanbevelingen.

Zorg: commerciële exploitatie van kindgegevens

Tijdens de coronapandemie ontdekte Human Rights Watch dat kinderen op grote schaal werden gevolgd door kleine en grote educatieve apps en platforms, zonder dat deze privacy-schendingen serieus door overheden werden aangepakt.¹ Deze tracking, die na de pandemie onverminderd doorging, vormt een onderdeel van het bredere fenomeen van 'datafied childhoods'. Deze term verwijst naar de manier waarop de levens van kinderen steeds meer worden vastgelegd en geanalyseerd via digitale technologieën.² Techbedrijven gebruiken deze gegevens niet alleen voor educatieve doeleinden, maar ook voor commerciële activiteiten, zoals het inzetten van gerichte advertenties.³ In 2023 waarschuwde Unesco: 'De privacy, veiligheid en het welzijn van kinderen lopen gevaar door een gebrek aan toezicht op de onderwijstechnologie-industrie.'⁴ Nu heeft het Nederlandse onderwijs de afgelopen jaren goede afspraken gemaakt met een aantal bigtechbedrijven om uit te sluiten dat ze de gegevens van leerlingen, studenten en medewerkers voor eigen commerciële doelen inzetten. Maar die afspraken gelden niet voor alle diensten. Bijvoorbeeld niet voor Microsofts zoekmachine Bing, of voor Googles YouTube, of voor Meta's WhatsApp, terwijl die diensten wel volop in het onderwijs worden gebruikt. Zo blijven kinderen kwetsbaar voor zowel commerciële manipulatie als de onvoorspelbare gevolgen van AI-systemen die op hun gegevens getraind zijn.

- **Aanbeveling: verplicht kinderrechtentoezicht op onderwijstechnologie**
Introduceer verplichte Kinderrechten Impact Assessments (KIA's) bij het gebruik van onderwijstechnologie op scholen. Deze KIA's zorgen dat bij de ontwikkeling en implementatie van digitale producten en diensten de privacy, veiligheid en welzijn van kinderen centraal staan. Door deze assessments voor bedrijven verplicht te stellen, kunnen potentieel schadelijke effecten van technologie proactief worden geïdentificeerd en voorkomen.
- **Aanbeveling: investeer in publieke diensten**
Maak centrale advertentie- en surveillancevrije Nederlandse onderwijsbeeldbanken mogelijk en investeer in het verder ontsluiten van materiaal van de Nederlandse publieke sector voor de leerling. De schaarse voorbeelden die er zijn, laten zien hoe het kan. De Klokhuis SoortSafari bijvoorbeeld is een app om planten en dieren te herkennen, puttend uit de data van Naturalis. Kinderen hebben geen account nodig en hun data worden alleen opgeslagen op hun eigen tablet of telefoon.

Zorg: datafificatie en het gebrek aan vrije ruimte

Datafificatie in het onderwijs legt de nadruk op meetbare prestaties. Hoewel dit kansen biedt voor de school om kinderen gericht te ondersteunen, schuift het de creatieve en spontane ontwikkeling van kinderen naar de achtergrond. De focus op cijfers en statistieken, ondersteund door monitoring en

¹ Het onderzoek werd uitgevoerd in 49 landen. Nederland zat daar niet bij, maar het zou sterk zijn wanneer voor ons land een uitzondering zou gelden. Bron: Human Rights Watch. (2022). *“How Dare They Peep into My Private Life?”: Children’s rights violations by governments that endorsed online learning during the Covid-19 pandemic.*

² Mascheroni, G., & Siibak, A. (2021). *Datafied childhoods: Data practices and imaginaries in children’s lives.* Peter Lang.

³ UNESCO. (2023). *Technology in education: A tool on whose terms? Global Education Monitoring Report 2023.*

⁴ UNESCO. (2023). *Global Education Monitoring Report 2023: Technology in education: A tool on whose terms?*

algoritmes, kan ten koste gaan van de vrije ruimte waarin kinderen ongezien zijn en onbespied iets kunnen proberen en fouten kunnen maken.⁵ Zelfs de sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen kan worden uitgelezen, via bigtechdashboards nota bene. Het College voor de Rechten van de Mens merkt in het rapport 'Algoritmen in het onderwijs' op dat algoritmen zich richten op de gemene deler, als hier niet voor wordt gecorrigeerd. Dit kan leiden tot uitsluiting van groepen leerlingen, maar ook tot onvoldoende oog voor wat een specifieke situatie of een specifieke leerling nodig heeft. Het pedagogisch perspectief zou in de discussie over onderwijstechnologie meer gewicht moeten krijgen. Immers: niet alles wat technologie mogelijk maakt, is ook pedagogisch wenselijk.

- **Aanbeveling: stimuleer onderzoek naar ethische en pedagogische dimensies**

Dat in het onderwijs Data Protection Impact Assessments (DPIA's) worden uitgevoerd, is een goede zaak. Nederland wordt er wereldwijd om geroemd.⁶ We bevelen echter meer onderzoek naar de ethische en pedagogische dimensies van onderwijstechnologie aan, in samenwerking met de leraar als (ervarings)expert. Zo komt behalve de bescherming van persoonsgegevens ook de bredere impact van technologie op het welzijn en de ontwikkeling van kinderen in beeld. De inzichten uit dit type onderzoek kunnen leraren en schoolleiders helpen pedagogisch en didactisch verstandige keuzes te maken, die kinderrechten eerbiedigen.

Zorg: nieuwe ethische dilemma's

Er lijkt een serieuze opvoedkundige discussie te ontstaan over technologie op scholen. Dat is positief. Illustratief is dat scholen en ouders grenzen stellen aan technologiegebruik, bijvoorbeeld door smartphones in de klas te verbieden. In een digitale samenleving met meer en meer AI zijn grenzen echter vloeibaar. Begrenzing werkt nieuwe ethische vraagstukken in de hand. Het strengere smartphonebeleid zorgt weliswaar voor meer rust, maar verplaatst de digitale afleiding naar laptops. Om deze afleiding te beperken, gebruiken steeds meer scholen monitorsoftware om leerlingen te controleren. Begrijpelijkerwijs wordt dat door de leerlingen als onprettig ervaren. De aandacht voor schermvrij(er) opvoeden is urgent, maar net zo goed is er beleidsmatige aandacht nodig voor nieuwe ethische en pedagogische dilemma's, die zich al in volle hevigheid aandienen nu AI-systemen in het onderwijs worden geïntegreerd.

- **Aanbeveling: consulter leerlingen en studenten**

Consulter jongeren over het ontwerp en de implementatie van technologie, ook op scholen. Dit recht op het vormen en geven van een mening, vastgelegd in het VN-Kinderrechtenverdrag, moet verder gaan dan symboolpolitiek. Geef jongeren structurele invloed. Door hun inbreng kan technologie beter worden afgestemd op hun behoeften en kunnen schadelijke invloeden worden verijdeld. Hoeveel waarde hun stem heeft, blijkt bijvoorbeeld uit een aanpassing in Magister na een klacht van het Landelijk Actie Komitee Scholieren (LAKS). De scholierenverbond maakte gewag van de rode kleur van onvoldoendes in het systeem, die het welzijn en de motivatie van leerlingen negatief beïnvloedde.⁷ Magister verving de rode door een neutrale zwarte kleur.

- **Aanbeveling: maak nieuwe samenwerkingen mogelijk**

Scholen, ouders en andere betrokken partijen, zoals kinderopvang, jeugdzorg en jongerenwerk, moeten nauwer samenwerken om kinderen op een verantwoorde manier te begeleiden bij hun omgang met digitale technologie. De overheid kan dat stimuleren door gezamenlijk beleid met duidelijke afspraken te bevorderen, vergelijkbaar met de Tada-principes van de gemeente Amsterdam voor digitale innovatie.⁸ Een beleidskader dat uitgaat

⁵ Pijpers, R., Bomas, E., Dondorp, L., & Kerssens, N. (2024, 6 februari). *Data in de klas: Een pleidooi voor meer vrije ruimte in het onderwijs*. UNICEF Nederland.

⁶ Singer, N. (2023, January 18). Dutch schools move to limit use of Google and Microsoft over privacy concerns. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2023/01/18/technology/dutch-school-privacy-google-microsoft-zoom.html>

⁷ Lees bijvoorbeeld dit verhaal van een leerling: "Een slecht cijfer halen is nooit grappig en Magister maakt het er zeker niet leuker op." <https://www.scholieren.com/blog/onvoldoende-liever-niet-in-het-rood>

⁸ Meer over de Tada-principes: <https://www.amsterdam.nl/innovatie/digitalisering-technologie/data/tada-waarden>

van publieke en pedagogische waarden, kan zorgen voor een bredere, integrale aanpak die coalities van onderwijs, ouders en opvoedprofessionals ondersteunt in het omgaan met nieuwe pedagogische vraagstukken. Die integraliteit mist nu. Met name de inzet (of niet) van AI vraagt om alertheid. Zo zijn er al lesprogramma's waarmee leerlingen in groep 6 'prompten' kunnen leren – terwijl Unesco scholen heeft opgeroepen om kinderen tot 13 jaar niet met generatieve AI te laten werken. Of en hoe leerlingen met generatieve AI aan de slag moeten, is niet alleen een curriculumvraagstuk maar ook een pedagogische kwestie.

23 September 2024

Remco Pijpers

Strategisch adviseur digitale geletterdheid en ethiek